

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

УДК 94(477.51) «17»

Ольга Травкіна

ДО ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКИХ ІЄРАРХІВ ТА ПРО ПОДОРОЖІ у сер. XVIII ст.

У статті на основі архівних джерел висвітлюється питання практики вилучення грошей, культових предметів, посуду ієрархів сер. XVIII ст. після їхньої смерті та доправлення в Синод, а також перевезення цих речей і грошей, тобто детальної подорожі в цей час із Чернігова до Москви.

Ключові слова: ієрархи, гроші, хрести, посуд, Синод, подорож.

Інтерес до історії повсякденності, розпочатий в Україні в кінці минулого і на початку нашого століття під впливом західноєвропейської історіографії, постійно зростає. З'являються численні наукові розвідки, етнографічні та краєзнавчі студії, монографії, в яких висвітлюються питання різноманітних аспектів повсякденного життя різних верств населення: побуту, їжі, одягу, житла, розваг, подорожей, соціальної адаптації, звичаїв, норми поведінки тощо. У запропонованій розвідці на основі архівних джерел розглядаються питання щодо деяких елементів побуту (грошей, культових предметів, посуду) ієрархів сер. XVIII ст., які підлягали вилученню після їхньої смерті та доправленню в Синод, а також перевезення цих речей і грошей, тобто детальної подорожі в цей час з Чернігова до Москви.

У лютому 1753 р. чернігівський єпископ Іраклій Комаровський отримав наказ Синоду про складання реєстрів грошей, срібного, мідного і олов'яного посуду духовних осіб, що померли, а саме архієреїв, архимандритів, ігуменів та доправлення їх в Синод. Згідно з наказом, був складений реєстр речей чернігівського єпископа Амвросія Дубневича, архимандрита чернігівського Єлецького монастиря Тимофія Максимовича та ігумена Костянського Троїцького монастиря Товія Смержевського [1, арк.73].

Відомо, що Амвросій Дубневич народився 1688 р. у селі Підгур'є (Західна Україна) у родині шляхтича. Освіту він здобув у Києво-Могилянській академії. Після закінчення навчального закладу — він його викладач, згодом ректор. По собі Дубневич залишив кілька латиномовних рукописних курсів філософії. З середини 30-х років XVIII ст. Амвросій Дубневич — один з найкращих викладачів Києво-Могилянської академії, очолював Кодифікаційну комісію з підготовки першого українського кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ», над складанням якого були задіяні кращі інтелектуальні сили України. З академії неодноразово надходили прохання замінити його в комісії іншою особою, бо в ній відчувався брак високопрофесійного викладача «в виде происходящих чрез его отсутствие затруднений в преподавании богословия».

У 1737 р. Амвросій висвячений на ігумена Михайлівського Золотоверхого монастиря, з 1739 р. — настоятель Троїцько-Сергієвої лаври. 8 вересня 1742 р. Дубневич був висвячений на єпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського. У 1744 р. він зу-

© Травкіна Ольга Іванівна — кандидат історичних наук, завідувач відділу музейної та науково-фондової діяльності Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

стрічав імператрицю Єлизавету Петрівну в Глухові і читав проповідь в її присутності.

Освічений єпископ велику увагу приділяв Чернігівському колегіуму. У 1749 р. він запровадив курс філософії в колегіумі, який викладали, через нестачу приміщень, у монастирській трапезній кафедрального Борисоглібського монастиря (нині відому, як приміщення колегіуму), потіснивши ченців. Амвросій Дубневич турбувався про забезпечення колегіуму учнями та їхнє матеріальне утримування. Він упорядкував збір грошей та продуктів з монастирів і церков, який йшов на потреби малозабезпечених учнів. За часів єпископства Амвросія Дубневича Чернігівський колегіум переживав період розквіту. З введенням курсу філософії Чернігівський колегіум можна було вже віднести до навчального закладу вищого рівня.

1746 р. єпископ Амвросій Дубневич організував засвідчення чудес ікони Охтирської Богородиці. Єпископ здійснив ревізію церков у Чернігівській єпархії з описом їхнього стану та церковного майна, ведення прибутково-витратних книг.

Помер Амвросій Дубневич раптово у м. Глухові 15 лютого 1750 р., де був присутній на церемонії обрання гетьмана Кирила Розумовського. Його поховали у кафедральному Борисоглібському соборі, в південній наві, поряд з гробницею чернігівського архієпископа Феодосія Углицького. У 1915 р. Я. Жданович повідомляв, що в Чернігівському музеї українських старожитностей знаходився хрест (енколпійон) (Амвросія Дубневича. — **О. Т.**) — срібний, позолочений, з литим рельєфним зображенням, з одного боку, — Розп'яття і святими, а з іншого — Богоматері з немовлям і святими; при ньому частина срібного ланцюга. Цей хрест належав небіжчику і був узятий у музей з праху єпископа зі склепу, що завалився [2, с. 135]. Місцезнаходження хреста на сьогоднішній день невідоме.

У реєстрі 1753 р. «умершого Преосвященного Амвросія Єпископа Черніговского з сребра», які призначалися до доправлення в Синод, був перелік таких речей:

«Крестъ сребный позолоченный нагрудный с цепкою сребною позолоченою.

Крестъ сребный позолоченный, въ которомъ камушков расных равнихъ одинадцать съ цепкою сребною позолоченою.

Два крести маленькіє золотіє с маленькими колечками безъ цепокъ, в которыхъ весу четири золотника.

Часи карманніє тумпаковіє (сорт латуні: сплав міді та цинку. — **О.Т.**).

Червонцовъ Россійскихъ двадцать шесть да рублевъ сто тридцать.

Чайничокъ жолтой медь малой.

Поднось четверугольній оловяній.

Шесть блюд оловянихъ старихъ.

ТалѢрокъ дванадцать старихъ же.

Передачокъ с кришками две большихъ, а две меньшихъ оловянихъ старихъ.

По двѢ щипковъ мосенжныхъ (латунних. — **О.Т.**) два съ однимъ при тѢхъ футляремъ и щипками одними же.

Печатаей сребранихъ з вензелями три.

Три кострулѢ мѢднихъ с кришками медными старіє.

Казанковъ два единъ большій, а другій меньшій старіє же.

Тростъ з сребною головкою.

Очки в сребною оправкою в футляри сребномъ золоченомъ» [1, арк. 73].

Як бачимо, серед речей єпископа Амвросія Дубневича був єпископський нагрудний срібний хрест, який у XVIII ст. мали право носити лише єпископи, інший був прикрашений камінцями, а також два маленькі золоті хрестики, мабуть, натільні. Реєстр майна архімандрита Тимофія Максимовича та ігумена Товія Сморжевського, як буде показано нижче, хрестів не фіксує. Статусними речами єпископа були також срібні печатки та тростина зі срібною «головкою». Серед майна єпископа привертає увагу годинник кишеньковий та окуляри у срібному футлярі. А от посуд єпископа був доволі скромний: чайничок мідний, шість блюд олов'яних, дванадцять тарілок, три каструлі та два казанка. У реєстрі зафіксовано кількість грошей Амвросія Дубневича, а саме: двадцять шість червонців та сто тридцять рублів.

Стосовно Тимофія Максимовича відомо, що він три роки викладав у Чернігівському колегіумі, освіту, найімовірніше всього, отримав у Києво-Могилянській академії. Потім 10 років перебував на посаді кафедрального писаря, можливо, у 1714–1717 рр., а у 1727 р. Тимофій Максимович був висвячений на архімандрита Єлецького монас-

тиря. Він, мабуть, опікувався студентами колегіуму і деяких утримував за свій кошт, бо у 1730 р. Т. Максимовичу був піднесений від учнів Чернігівського колегіуму панегірик, який свого часу зберігався у відомого збирача рідкісних книг та рукописів М. Білозерського [3]. Факт піднесення Тимофію Максимовичу полоно-латинського панегірика, можливо, від своїх клієнтів — студентів, яких він утримував, свідчить про те, що він був досить впливовою духовною особою, враховуючи його вчителювання в Чернігівському колегіумі, досить довге перебування на значній посаді кафедрального писаря та архімандрита Єлецького монастиря. Ще одним штрихом до його портрета та інтелектуальних запитів є відомості про покупку ним у продавця книг Корвіна Квасовського у 1725 р. книги «Concordantia Bibliorum» (Moguntiae 1685 р.) [4, с. 66]. Це латиномовна біблійна конкорданція, яка вийшла друком у німецькому місті Майнці у 1685 р. (Конкорданція або симфонія — зібрання та розміщення в алфавітному порядку слів, висловів, які зустрічаються в Біблії з зазначенням місць, де вони знаходяться). Це було досить ґрунтовне, солідне видання, яке нараховувало близько 700 сторінок. Тимофій Максимович помер 1749 р. Похований в Єлецькому монастирі.

Реєстр майна 1753 р. покійного архімандрита Тимофія Максимовича фіксує такі речі та гроші:

«Зъ денег

Червонныхъ по единовихъ двадцать.

Рублей цѢлковыхъ пять.

Гривенникъ одинъ.

З сребра

Чарокъ сребнихъ сребра подлого пять четири, з нихъ на ножкахъ и една всредине с позолотою, а пятая без ножекъ.

Горшечокъ сребный на ножкахъ с крышкою и рукою одинъ.

Ложечка една маленькая сребная чаевая, а две присма (?) талкихъ.

Кофейникъ мѢдный побелянй одинъ.

Чайникъ оловяній одинъ.

Подносовъ оловянихъ два.

Лихтарикъ маленькій жолтой медь одинъ.

Чайникъ жолтой мѢдь.

Сахарница такъ же жолтой медь [1, арк. 73].

Фаерка една.

Каделничка медная з рукою.

Звонокъ мосенжний (латунний. — **О.Т.**) ручный маленькій» [1, арк. 74].

Тимофій Максимович грошей мав двадцять червонців та п'ять рублів і один гривеник. Посуду також було небагато: це кавник, чайник, цукерниця, срібні чарки з міді, олова, срібла.

Ієромонах Товія Смержевський був префектом Чернігівського колегіуму в 1732—1734 рр. Навчався, мабуть, у Києво-Могилянській академії. Потім він призначається настоятелем Рябцевського Успенського монастиря та «духовним управителем» Стародубської, Почепської, Погарської протопопій, а також Мглинського намісництва. У 1743 р. — настоятель Костянського Троїцького монастиря [5, с. 383]. Свого часу Смержевський славився як правознавець і був запрошений у відому Глухівську «комісію прав» [5, с. 383]. Серед п'ятнадцяти членів комісії, що підписалися під остаточною редакцією «Прав» у 1743 р., стоїть і його підпис. Реєстр його майна засвідчує такі речі і гроші:

«Денегъ сорок рублей.

Лаханя большая медная.

Лаханя медь жолтой.

Рукомійка мѢдная побеленая.

Кадейка медная побеленая.

Рукомійка медная побеленая, глубокая. круглая.

ТалѢрокъ восѢмь двѢ оловянихъ да шесть меднихъ.

Чайникъ оловяній.

Казань мѢдный подорожній.

Подносавъ два оловянихъ.

ЛѢхтаровъ мосенжнихъ два.

Можчеръ свежовіе (?) в единомъ складе два фунта.

Звонокъ келейній ручній.

Перчанка оловяная.

Гузенковъ (гудзиків?) сребнихъ из одеже со пятих.

Чатири головки от трости старой от трости (?) пятая сребная» [1, арк. 74].

Згідно з наказом Синоду, гроші, срібний, мідний, олов'яний посуд єпископа Амвросія Дубневича, архімандрита Тимофія Максимовича, ігумена Товія Смержевського, окрім «святыхъ образовъ, книг и всякого платья и другихъ вещей тленыхъ», які залишили на місці, склали в скриню, опечатали та з донесеннями і реєстрами відправили у Синод [1, арк. 65]. Доставляти гроші та речі в Синод доручили священику з с. Ріпок Чернігівської протопопії Іоанну Нікіфорову. Йому було видано паспорт і 26 рублів на дорогу. Жителю чернігівському Якиму заплатили за «оковку сундука» 60 коп., а також на «накрытие сундука рогожею и на увязъ оногo веревками» витратили ще 29 коп. [1, арк. 111]. Цікаво простежити маршрут, кількість грошей та часу, які були витрачені на проїзд до Москви і зворотню дорогу, оскільки залишився звіт про цю поїздку.

Виїхали, наймовірніше всього, 10 вересня 1753 р., бо за проїзд четвіркою коней від Чернігова до Брусилова (16 верст) цього дня чернігівському магістрату заплачено 32 коп. 11 вересня жителю брусиловському Федору Гусці (?) з товаришем за проїзд четвіркою за 17 верст заплачено 34 коп. Взято у ратуші Березного за четвірку коней (22 версти) — 58 коп., 12 вересня в ратуші за четвірку коней до Сосниці (18 верст) — 36 коп. 14 вересня житель сосницький Петро ... (?) на четвірку коней за 26 верст до Оболоння отримав 52 коп. 15 вересня жителям села Оболоння Олексію Дорошенку та Трохиму ... (?) до Кролевця (30 верст) за четвірку коней заплачено 60 коп. 16 вересня від Кролевця до Глухова (39 верст) — 78 коп. 18 вересня для «укрытія воза і сундука от дождя» в Глухові куплено за 12 коп. «рогожу циновку» [1, арк. 111].

Отже, маршрут пролягав від Чернігова до Брусилова, далі до Березного, потім до Сосниці, далі до Оболоння, звідти до Кролевця, потім до Глухова. Їхали четвіркою коней. У кожному з вищеназваних населених пунктів наймали місцевих жителів для перевезення скрині з речами та грішми до наступного пункту і відповідно до відстані платили за проїзд. Від Чернігова до Глухова їхали 8–9 днів: з 10 по 17–18 вересня. Було також заплачено ямщику Єлисею Софронову за «посланное доношеніе преосвященному» 1 руб. 50 коп. Окрім цього, на утримання сторожа «при вещах» та папір витрачено 1 руб. 66 коп. [1, арк. 111].

З Глухова до Москви виїхали 30 вересня, в Москву прибули 10 жовтня. Добиралися всього 11 днів. Таким чином, їхали від Чернігова до Москви приблизно 20 днів. За проїзд від Глухова до Москви двом візникам Іллі (?) та Григорію Макарову було заплачено 10 руб., ще на харчі та квартиру витрачено 86 коп.

12 жовтня візнику «за своз сундука с вещами» з Новоспаського монастиря до Синоду заплачено 6 коп., йому ж ще 14 коп. «за простой ... при Синоде» [1, арк. 112]. Караульні солдати синодальні, «кои сундук вносили на гору на верх полатъ в ризницу за труды взяли денег 16 коп.» [1, арк. 112]. 18 жовтня синодальному ризничому за приймання речей та видачу розписки заплачено 1 руб., протоколістам за внесення до книги дано 50 коп., копіїстам синодальним «за написаніе сказки о 26 руб. ...на проезд данных сколько оних и куда здержано дано 20 коп.» [1, арк. 112]. «Прийомщику денежному канцеляристу синодальному Федору Круглову за расписку в приеме денег дано денег 50 коп.» [1, арк. 112]. Як бачимо, платили синодальним службовцям як за приймання речей та грошей, внесення до книг, так і за видачу розписок.

На харчі під час проживання у Москві з 10 по 31 жовтня всього було витрачено 1 руб. 64 коп., на проїзд до Синоду в очікуванні його резолюції ще 60 коп. [1, арк. 112].

Назад з Москви до Чернігова виїхали 19 листопада 1753 р. Підмосковному візнику селянину Єлисею Данілову Кастрименку (?) за проїзд з Москви до Сосниці двома кіньми заплачено 6 руб. 50 коп., а також за полагодження «катедральной телеги» ще 30 коп. Замість неграмотного візника у прийманні цих грошей розписався послушник Миколаївського Макошинського монастиря Кирило Соболєнський [1, арк. 112]. Далі від Сосниці до Чернігова найняли візника жителя сосницького Максима Порторєнка (?) двома кіньми за 80 коп. Мабуть, він також був неграмотний і тому замість нього

розписався Павло Калиновський. Їхали з Москви до Чернігова через дощі та сніги, бездоріжжя три тижні [1, арк. 112]. За цей час було витрачено на харчі та ночівлі, за сплату постільного, мостового, перевозів ще 2 руб. 26 коп. А всього на поїздку від Чернігова до Москви і назад було витрачено 33 руб. [1, арк. 112].

Таким чином, поїздка від Чернігова до Москви у сер. XVIII ст. була досить не легкою справою, вимагала чималих затрат і часу. Як свідчить звіт про цю поїздку, проїзд до Москви і назад, не рахуючи перебування в Глухові та Москві, зайняв приблизно 40 днів: виїхали до Москви 10 вересня, а повернулися, найімовірніше за все, приблизно, в десятих числах грудня 1753 р., тобто поїздка в цілому зайняла чотири місяці. Затрати на поїздку теж були значними – 33 руб. і могли дорівнювати річній середній зарплаті викладача Чернігівського колегіуму.

1. Указы правительствующего Синода. 1753 г. – Держархів Чернігівської області. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 678. – 462 арк.
2. Жданович Я. Отдел «Малороссия» на выставке «Ломоносов и Елизаветинское время» /Я. Жданович // Тр. Черниг. губерн. учён. арх. комис. – Чернигов : Тип. Г. М. Веселой, 1915. – Вып. XI. – С. 134–135.
3. Горленко В. Греческие музы в малороссийском изображении /В. П. Горленко. //Киев. старина. – 1884. – Т.8. – С.709-714.
4. Гумилевский Ф. Общий обзор епархии Черниговской /Ф. Гумилевский. – Чернигов: Губерн. Тип., 1861. – 363 с.
5. Литинский В. Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии / В. Литинский //Прибавление к Черниг. епарх. Изв.: Ч. неофиц. – 1898.– №9. – С.381 – 384.

Травкина Ольга

К истории повседневности черниговских иерархов и о путешествиях в сер. XVIII в.

В статье на основе архивных источников освещается вопрос практики изъятия денег, культовых предметов, посуды иерархов серед. XVIII в. после их смерти и доставки в Синод, а также перевоз этих вещей и денег, то есть подробное путешествие в это время из Чернигова в Москву.

Ключевые слова: иерархи, деньги, кресты, посуда, Синод, путешествие.

Olha Travkina

In addition to the daily life history of Chernihiv hierarches and about travellings in the middle of 18-th cent.

On basis of archival source the article examines questions connected with a seizure of money, cult-objects, tableware of hierarches of the middle of 18-th cent., after their death and dispatch to Synod, and also conveyance of these things and money, in other words, detailed journey of this period from Chernihiv to Moscow.

The recordation of money, silver, brazen and tin tableware of spiritual people who died, was drawn up in 1753 as per administrative order of Synod, this list includes such names as: Chernihiv bishop of Eletskiy Monastery Tymofiy Maksymovych, hegumen of Kostyanskiy Trinity Monastery Toviy Smorzhevskiy and their dispatch to Synod. The article represents the recordation of money and things of these hierarches, which are remain after their death and characterize the mode of life and some aspects of their daily life.

Also, the article covers the route, amount of money and time, which were spent and wasted for getting to a place money and things of hierarches from Chernihiv to Moscow and for a return journey. The article represents that in the middle of 18-th cent. it was very difficult to travel from Chernihiv to Moscow and it took considerable funds and time.